

Олена Іваній

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті визначено зміст основних структурних компонентів правової компетентності (теоретичного, практичного і особистісного) та обґрунтовано педагогічні умови їх формування в процесі професійної підготовки майбутніх учителів. Схарактеризовано методичну систему формування в майбутніх учителів правових знань, умінь і розвитку їхніх професійних і особистісних якостей та здібностей, необхідних для успішного здійснення професійно-правової діяльності.

Ключові слова: компетентність, правова компетентність, майбутній учитель, професійна підготовка, педагогічні умови.

Здавна суспільство, держава, вища та загальноосвітня школа ставили перед собою завдання – сприяти становленню громадянина – людини з відповідними правами й обов'язками, яка поважає й дотримується норм і правил співжиття, прийнятих у суспільстві, вміє в правовий спосіб задовольнити свої інтереси, відчути себе соціально, морально, політично й юридично дієздатною.

Провідна роль у правовій освіті молоді належить учителям. Орієнтуватися у проблемах існуючого суспільно-політичного життя в країні, використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству держави, робити свідомий вибір та застосовувати правові технології прийняття індивідуальних та колективних рішень учитель зможе за умов набуття правової компетентності. Компетентнісний підхід передбачає, що правова компетентність має бути одним із найважливіших навчальних результатів правової освіти майбутнього вчителя (разом з правовими цінностями й досвідом правової діяльності) [1].

Для сучасних наукових уявлень про компетентнісний підхід як порівняно нове педагогічне явище (Н. Бібік, І. Зимня, І. Єрмаков, В. Лозова, О. Овчарук, А. Хуторський, Т. Шамова та інші), характерним є здебільшого визнання, що компетенції (основні функції фахівця) є необхідною складовою компетентності, а компетентність є універсальним виміром успішної діяльності фахівця [2, с. 11; 3, с. 145]. Дослідники (В. Болотов, В. Сериков) вказують, що саме цей підхід фокусує увагу не на інформованості особистості, а на її умінні розв'язувати проблеми, що вимагає нової задачі й проектування, і оцінення нового досвіду, рефлексії та контролю щодо ефективності обраного шляху відповідно до розв'язання проблеми, що виникає. Отже, йдеться про «доведену готовність особистості до діяльності» [2, с. 14].

На думку більшості вчених (О. Євсюкова [4], І. Медведєва [5], Т. Шамової [6]), для майбутніх учителів ядро моделі випускника складають ключові компетентності, до яких відносять: інформаційну, комунікативну, правову та інші загальні компетентності.

Правову компетентність учителя ми розглядаємо як складне інтегративне утворення в цілісній структурі особистості педагога, що включає загальноправові й професійно-педагогічні знання, вміння і професійні якості, необхідні для здійснення правового виховання учнів та організації власної професійної діяльності в межах правового поля [7, с. 6].

Аналіз літератури дозволяє зробити висновок, що запропоновані для опанування майбутнім учителям правові дисципліни, які призначені формувати правову компетентність студентів, не забезпечують у повному обсязі розвиток професійно-правових знань, умінь, професійних і особистісних якостей, необхідних для успішного здійснення професійно-правової діяльності в школі. Виховання у майбутніх учителів основних елементів правової компетентності може бути здійснено лише у різних видах навчально-виховної діяльності у процесі їх професійної підготовки.

Мета статті – розглянути педагогічні умови, за яких у педагогічному університеті відбувається формування правової компетентності майбутніх учителів.

Формування правової компетентності передбачає засвоєння студентом не окремих, відірваних один від одного елементів правових знань, умінь та розвиток професійних і особистісних якостей, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного визначеного напрямку присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер [7; 8]. Це, зокрема, навчальний компонент, що передбачає три центральних завдання:

- розвиток теоретичного компоненту правової компетентності, який забезпечує майбутнього вчителя правовими знаннями (загальноправовими, фаховими, політичними, управлінськими, виховними, психологічними тощо), що сприяють успішній організації професійної діяльності та здійснення правового виховання учнів, створюють основу для формування сучасного правового мислення, генерують акти правосвідомості, тобто систему відносин до морально-правових норм через призму пізнання права як соціального явища;

- розвиток практичного компоненту правової компетентності майбутнього вчителя, який визначається, насамперед, сукупністю професійних умінь і навичок, що зумовлюють функціональну готовність педагога вирішувати завдання правової діяльності. Це інформаційно-інтелектуальні, прогностично-проективні, організаційно-регулятивні, виховні, рефлексивні, емоційно-вольові уміння і навички;

- розвиток особистісного компоненту правової компетентності, який утворює такі професійні й особистісні якості, як: професійно-світоглядні (зацікавленість і активність у професійно-правовій підготовці), професійно-поведінкові (вимогливість щодо дотримання правових норм),

особистісно-значущі (гуманістична спрямованість особистості, адекватна самооцінка тощо).

Отже, основними способами формування правової компетентності у майбутніх учителів є правова освіта й правове виховання та соціалізація у правовому середовищі вищого навчального закладу.

Традиційна правова підготовка майбутнього вчителя зводиться до вивчення дисциплін правового характеру на 2-му («Основи конституційного права України») та 4-му («Правознавство») курсах навчання. При цьому кожна дисципліна вирішує частину завдань у формуванні правової компетентності студентів [1; 6; 8]. Велика роль у процесі правової освіти належить іншим освітнім компонентам, зокрема, соціально-гуманітарному та професійно-орієнтованому блокам дисциплін. Ми враховуємо думки О. Євсюкова [4], Т. Шамової [6] та інших і вважаємо, що з дидактичної точки зору правова компетентність може бути подана як перелік напрямків її здобуття майбутнім вчителем у педагогічному процесі університету.

Оскільки підготовка майбутнього вчителя до правової освіти і правового виховання учнів включає, окрім правового, загальнокультурний, психолого-педагогічний, навчально-методичний компоненти, то умовою ефективності цього процесу є врахування принципів безперервності, міждисциплінарності та використання інтегративного підходу у професійній підготовці майбутнього педагога. У ході теоретичного й експериментального дослідження нами виявлено, що ефективність формування правової компетентності у майбутніх учителів можлива при обов'язковому дотриманні створених у процесі професійної підготовки студентів наступних педагогічних умов:

- наявність у вищому навчальному закладі освітнього (правового) середовища, яке підтримує правові установки й соціально-правові цінності (повага до права, повага до прав і свобод людини, законність та інше);
- реалізація правової освіти (правового навчання та правового виховання) студентів протягом усього періоду їх навчання в межах навчально-професійної, наукової, соціокультурної діяльності та діяльності в період педагогічних практик;
- доповнення змісту навчальних дисциплін психолого-педагогічного та соціально-гуманітарного циклів питаннями професійно-правового характеру;
- запровадження спецкурсу «Формування правової компетентності майбутнього вчителя» як узагальнюючої ланки системи теоретичної та практичної правової підготовки студентів.

Вищезазначені педагогічні умови покладено в основу планування і реалізації системи формування правової компетентності майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки. Для цього нами здійснено:

1. У педагогічному університеті створили правове середовище (інформаційні стенди для правового інформування студентів і викладачів);
2. Започаткували щоквартальні науково-методичні наради, конференції з викладачами з метою координації дій та вдосконалення методичного забезпечення навчальних курсів, спрямованих на формування правової

компетентності майбутніх учителів.

3. Доповнили зміст навчальних дисциплін з 1-го по 5-й курси навчання студентів у контексті формування правової компетентності; провели вдосконалення змісту педагогічних практик, спрямованого на організацію студентами-практикантами системи заходів із правового виховання в школах (результати такої роботи відбито в табл.).

4. Поряд з традиційною правовою підготовкою студентів, запровадили на 5-му курсі навчання авторський спецкурс «Формування правової компетентності майбутнього вчителя» та підготували відповідний навчальний посібник. Спецкурс (54 год.) включає такі модулі:

Таблиця

Змістове забезпечення формування правової компетентності майбутніх учителів у процесі вивчення загальногуманітарних дисциплін та проходження педагогічної практики

Курс навчання	Дисципліни, педагогічні практики	Доповнення змісту питаннями правового характеру
I	1. Історія України 2. Історія української культури	1. Конституції в історії України. 2. Феномен української правової культури.
II	1. Педагогіка 2. Філософія	1. Кваліфікація, педагогічна культура, педагогічна правосвідомість. 2. Мораль, етика, естетика і право.
III	1. Історія педагогіки 2. Основи педагогічної творчості 3. Методика виховної роботи 4. Економіка	1. Ідеї права, свободи, демократизації, гуманізму в педагогічній думці. 2. Професійна компетентність учителя, управління розвитком особистості. 3. Зміст морального і правового виховання особистості. 4. Держава, право і бізнес.
IV	1. Порівняльна педагогіка 2. Культурологія 3. Політологія 4. Соціологія	1. Право на освіту, ідеї Болонського процесу. 2. Правова культура, культурні цінності. 3. Політичне життя та правовідносини. 4. Громадянські права та механізми їх захисту.
III	Педагогічна практика	Вивчення нормативно-правових документів, що регламентують діяльність школи, їх контент-аналіз.
	Навчальна (безвідривна) практика в школі	
IV	Виробнича (педагогічна) практика в школі	Те саме, що на III курсі навчання та розробка й проведення заходів правового характеру.
V	Виробнича (переддипломна) практика в школі	Те саме, що на III і IV курсах навчання та розробка й реалізація правових проектів.

Модуль I Педагогічна деонтологія (Поняття і основні елементи. Дискретність професійної поведінки вчителя: моральні і правові виміри. Основи теорії правової культури. Правова компетентність учителя).

Модуль II Правові основи професійно-педагогічної діяльності (Основи теорії права. Міжнародне освітнє право. Освітнє право України: система, структура, елементи. Загальний розподіл компетенцій і повноважень у сфері освіти).

Модуль III Правовідносини в загальноосвітніх закладах. (Теорія правових відносин: структура, система законних інтересів в освітній сфері. Суб'єкти освітніх правових відносин. Вчитель як суб'єкт шкільних правових відносин, особливості правового статусу вчителя).

Модуль IV. Організаційні основи (механізми) реалізації правових компетенцій вчителя (Основи теорії управління: сутність, концепція реалізації на шкільному рівні. Співуправління і самоврядування в школі, локальна нормотворчість. Технології правової освіти і правового виховання учнів у процесі професійної діяльності (проективні, мікрОВикладання, інтерактивні тощо). Правові колізії, конфлікти і способи їх вирішення).

Модуль V. Методичні основи правової самоосвіти вчителя (Методика прогнозування, планування, контролю та діагностики правової освіти учнів у процесі професійної діяльності вчителя. Інформаційне забезпечення правової самоосвіти вчителя (офіційні видання, комп'ютерні пошукові довідково-правові системи).

Результати діагностики сформованості правової компетентності студентів, не зважаючи на частковість використання розроблених педагогічних умов її формування, засвідчили, що їх впровадження створює фундамент для появи у студентів благородних громадянських рис особистості, культивує цінності права, свобод людини, повагу до прав інших людей, визнання цінностей демократії, мотивування студентів до участі у вирішенні суспільних проблем життя й, у зв'язку з цим, вміння висувати високі вимоги до результатів своєї діяльності.

Проведене дослідження надало можливості зробити наступні висновки:

1. Правова компетентність учителя має змістову і функціональну специфіку в залежності від характеристик його фахової діяльності, її структура може бути подана у вигляді теоретичного, практичного і особистісного компонентів, які, в свою чергу, утворюються сукупністю правових знань, умінь, навичок, якостей і здібностей, що входять до змісту правової підготовки студентів.

2. Цілеспрямоване формування правової компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого педагогічного навчального закладу можливе на основі комплексу педагогічних умов і методичних рекомендацій з їх реалізації: оптимізації за рахунок правової спрямованості змісту загально-

гуманітарних дисциплін, вдосконалення змісту педагогічних практик, впровадження нових курсів професійно-правового спрямування, залучення студентів у різні види діяльності (позааудиторну, виховну, волонтерську тощо).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні питань удосконалення формування правової компетентності студентів педагогічного університету в аспекті врахування їхнього майбутнього фаху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишин Б. І. Підготовка правознавчих кадрів для освітньої галузі / Б. І. Андрусишин // Юридичні читання молодих вчених. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції 23–24 квітня 2004 року. – К., 2004. – С. 3–13.
2. Болотов В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной парадигме / В. Болотов, В. Сериков // Педагогика. – 2003 – № 10. – С. 8–14.
3. Кічук Я. В. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі / Я. Кічук // Вісник Львів. ун-ту, 2008. – Вип. 23. – С. 141–147. – (Серія «Педагогіка»).
4. Євсюков О. Ф. Вплив навчальної діяльності на формування професійної компетентності студентів інженерно-педагогічних вищих навчальних закладів / О. Ф. Євсюков // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – Харків : Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди : Укр. інж.-пед. акад.: Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т», 2011 – № 2. – С. 29–37.
5. Опыт формирования компетентностной модели выпускника педагогического вуза как нормы качества и базы оценки результатов образования: Материалы XI симпозиума «Квалиметрия в образовании: методология, методика, практика» / под ред. И. Н. Медведева, Н. А. Селезневой. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 48 с.
6. Шамова Т. И. Формирование нормативно-правовой компетентности педагогических кадров: учебн. пособие / Т. И. Шамова, А. Н. Худин и др. – М. : Педагогическое общество России, 2007. – 96 с.
7. Іваній О. М. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету: автор. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / О. М. Іваній. – Харків, 2012. – 20 с.
8. Клочкова Д. М. Взаємозв'язок формування правової компетентності майбутнього вчителя з правовим вихованням особистості / Д. М. Клочкова, Н. М. Чернуха // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 12(223). – С. 168–174.